

ACC. N:R. M.8797:1-17

Landskap: Småland. Upptecknat av: B.O.Bondeson.
Härad: S.Möre. Adress: Lesjöfors.
Socken: Torsås & Gullabo. Berättat av: nedskrivaren.
Uppteckningsår: 1942. Född år 1884 i Gullabo.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Något om utfodring av kreatur.

E. J.

I: 7, 10

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 8797: /.

Landskap: Småland. Upptecknat av: B.O. Bondeson.
Härad: S. Möre. Adress: Lesjöfors.
Socken: Gullabo. Berättat av:
Uppteckningsår: 1942. Född år i

1
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Utfodring av kreaturen.

Kreaturen utfodrades med vad gården kunde ge. Inga fodermedel köptes, utan ~~man~~ var helt hänvisad till vad som växte och skördades på den ~~egna~~ tügen. Under missväxtår var det knalt med fodret, och djuren svältföddes under en lång tid av vintern och våren, innan de kunde släppas ut på bete. Kreaturspriset sjönk, och man försökte dra sig fram över den svåraste perioden. Man kunde inte nedslakta utmagra djur, och inte ville man sälja dem för vrakpris. Ungnöt och oxar blev hårdast ransonerade. Mjölkkorna få rikligast, sinkor och gallkor mindre. Hö och halm var det förnämsta fodret, och vid stor brist tillgröp man nödfoder, som bestod av mossor, pors och späda kvistar. Även gamla halmtak fodrades upp ~~och~~, då nöden krävde det. Vissa år, då våren var sen och fodertillgången slut eller knapp, släpptes kreaturen ut på skavel, som det hette. De fick då skaffa sig näring, så gott de kunde ute i det fria, långt förrän något grönt strå stack upp. De förtärde då fjolårs gammalt löv, vissna strån, kvistar och knoppar.

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR. M 8797:2.

Landskap: Småland. ^{son} Upptecknat av: B.O. bondeson.
 Härad: S.Möre. Adress: Lesjöfors.
 Socken: Torsås & Gullabo. Berättat av: -----
 Uppteckningsår: 1942. Född år 1884 i Gullabo.

2
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

För att underlätta ^{ät djuren} åtkomsten av föda ^{lerta} fällde man bokar under våran av svår foderbrist och lät kreaturen ^{lerta} av knopparna. Detta kunde ske blott i de gårdar, som ägde bokhult eller bokskog. —

Att sköta djuren kallas att syssla. Största tillsynen krävde nötkreaturen och hästarna, och därför tog skötseln av dessa den mesta tiden i anspråk. Att utfodra kreaturen kallades geva, och rummet närmast fähuset, där man gevade eller lagade till fodret, kallade man gevladan eller gevladet, gevlat (långt a-ljud). En hötapp, om vilken man virat halm, kallas "ett foder". Hade man många kreatur att geva, brukade man vara tvä att hjälpas åt, en att göra i ordning fodret och en att bära ut till djuren i båsen. Fodret avpassades efter djurets storlek och behov och man skilde mellan kofoder, kalvfoder och oxfoder. Att sköta arbetet i fähuset tillkom i vanliga fall kvinnorna. De skulle mjölka, vattna och geva kor och andra nöt.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R.

M. 8797:3.

Landskap:

Upptecknat av: B.O. Bondeson.

Härad:

Adress:

Socken:

Berättat av:

Uppteckningsår:

Född år i

3

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Att mjölka var ett speciellt kvinnligt arbete, och det ansågs ge-
nant för en karl att utföra det. Var den kvinnliga arbetskraften ~~if~~
i gården av en eller annan orsak förhindrar att utföra denna sys-
la, fick man gå till granngården och där erhålla den kvinnliga
arbetskraften, som fordrades för mjölkningen. Att geva och vattna
nöten kunde ju gå för sig men mjölka en ko var inte möjligt att
få en karl till. Den husbonde, som begärt det av sin dräng, hade sä-
kert fått vara utan tjänstefolk. Att måka - taga bort gödseln-
och sopa i fähuset var både manligt och kvinnligt jobb. Det skedde
med hjälp av måkspaden och lagårdskvasten.-

L. I: 7

L. I: 10

För omväxling skar man halmen i hackelsekistan till hac-
kelse varav man tillredde bland "blaonn". Man bändade både till
nötkreatur och hästar. Det skedde beredande nötkreaturen i sär-
skilda baljor, blandbaljor, som flyttades upp i båset, då blandet
var färdigt.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 8797:4.

4

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Upptecknat av: Bondeson.

Härad: Adress:

Socken: Berättat av:

Uppteckningsår: Född år i

Fåren utfodrades med hö, havreagnar och torkat löv. Dessutom gav man dem hömole, söndersmutat hö, som uppsamlades på slinnragolvet. Slinnran är här i denna trakt benämningen på hölider över fähuset, stallet eller fårhuset och kallas respektive fähuslinnran, stallslinnran, fåraslinnran. -Obest. form slinner, best. form slinnran, pl. slinnra, pl. best. form slinnrana. --

På hösten innan lövet gulnar, fälldes ett antal björkar, och ^{lövet} kvistades av med en risbit och bands samman i kärvar och fick torka några dagar, varefter det kördes in och lades på en särskild slinner kallad lövslinnran. Det blev ett bra och begärligt vinterfoder åt fåren, som åt upp allt lövet men lämnade riset kvar. Det var fåraris och användes som bränsle under grytan i bryggstugan och källaren. Utom björk kvistades löv av asp, sälg och vide m. fl. träd. Asplövet användes även som foder åt hästarna

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 8797:5

Landskap: Upptecknat av: Bondeson.
Härad: Adress:
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: Född år i

5
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Risbiten var ett enkelt redskap gjord av en avbruten lie och fastsatt med en tåt vid ett kort skaft. Den fördes med en hand, då man kvistade lövet. Man fattade lökvisten med ena handen och höll risbiten i den andra. Bandet kring lövkärven gjordes av ett längre ris. Vid utfodringen kastades lövkärven, sedan bandet lossats, in i fårkäppen, där fåren så gott de kunde fick ta reda på lövet. Somliga fårhus var försedda med foderhäck. I så fall lades ~~lades~~ såväl hö som lövkärvar i den vid utfodringen.

En stbjök, som man kvistat lövet av kallades lökvistbjörk! Grenarna höggs av och stammen sågades till famnved. Av grenarna högg man pinnved avsedd för eget behov. Av kvistade grenar kallas gånglar. Benämningen användes även på växande grenar vid stammen.

Under barvintern, då marken var frusen, brukade man släppa ut fårskocken att beta av den kraftiga rågbrodden någon dag. Någon skada på rågen medförde inte detta.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 8797:6.

Landskap: Upptecknat av: Bondeson,
Härad: Adress: Lesjöfors.
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: Född år i

6
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Somliga lantmän avskilde baggen från de övriga fåren och ställde den för sig själv i stallen i en kätte, baggkätten, bågkätten.

Helt skämtsamt kallades de främsta bänkarna i kyrkan, kortstolarna för bågkätten. Ett gammalt bruk var, att den, vars hustru efter ett barns födelse ännu inte kyrkotagits, fick vid sitt besök i kyrkan sitta i bågkätten, tills kyrkotagningen skedde.

Stallbaggen, som baggen kallades efter sin skiljsmässa från de övriga fåren, blev vanligen ofta folkond och gick till anfall mot människor, då han släpptes ut. Hade han därtill av någon okynnig pojke fått litet undervisning i hur han även mot andra än sin egen släkt kunde använda skallen, så gick man gärna ur vägen för honom. Stallbaggen sattes ofta på gödkur för att betinga högre pris vid avsalu. Under sommaren släpptes fåren på trädan, där de vanligen fick nöja sig med knalt bete eller i en särskild hage, fårahagen.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R M. 8797:7.

Landskap: Upptecknat av: Bondeson,
Härad: Adress: Lesjöfors.
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: Född år i

70
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Hästen utfodrades med hö, havre, hackelse och asplöv. En gång i veckan eller oftare fick han en asplövs kärve, kvistad samtidigt, som man kvistade löv till fåren. Hö och asplöv lades i foderstegen, havre och hackelse i krubban. Hackelsen kallades "bland", blaonn . Man blandade, som det hette, och därav namnet. Det skedde inte i krubban utan i en särskild flake, kallad blandflaken, som hade sin plats i spiltans närhet. Över hackelsen hälls först vatten, så den blir fullständigt genomdränkt och därpå strör man mjöl och rör om med en käpp kallad blandkappen. Hästen är mannens speciella husdjur och har vanligen manlig betjäning. Husfadern och drängen har tillsyn över stallet, husmodern och pigan över fähuset, fårhuset och hönsen. Hästens ans och skötsel kommer fullt på männen, och somliga bönder ägnade sina hästar noggrann tillsyn och vård. Man ryktade med skrapå och borste och stövet knackades ur mot stallgolvet i tydliga

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 8797:8.

Landskap: Upptecknat av: Bondesson.
Härad: Adress: Lesjöfors.
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: Född år i

8
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ränder, som visade att där inte fattades rykt. En del bönder hade också feta och skinande hästar. I synnerhet hade visse fjärdabönderna ord om sig att ha vackra och välskötta hästar. Många miss-handlade och skötte sina hästar dåligt. De mindre bönderna i Gul-labo hade ofta svältfödda och hårt körda hästar. Det var knappt med fodret från den egna torvan och att köpa var inte tänkbart, då pengar fattades och inget vederlag kunde fås genom körsler, som motsvarade kostnaderna för köpt foder,. Man var således helt beroende av vad gården avkastade. God åring under somliga år och missväxt under andra återspeglades tydligt i *djuren skull*. Då tillgån-gen var god, hände det att husbonden allt emellanåt tog en bröd-kaka från köket till sin vän hästen i stallet. Men det skedde då många gånger utan husmoderns vetskap. Under missväxtår hade man det däremot mycket magert. Hackelse med havreagnar i stället för mjöl var vad fattiga bönder bjöd sina hästar.

Skriv endast på denna sida!

M. 8797:9.

ACC. N:R. _____

Landskap: _____

Upptecknat av: _____

Bondeson,

Härad: _____

Adress: _____

Lesjöfors.

Socken: _____

Berättat av: _____

Uppteckningsår: _____

Född år _____

i _____

9

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Till varje bondgård hörde ett antal höns. De liksom följde med lantbruket och vållade inget större besvär, och man ägnade dem inte mycken tid eller tillsyn eller. Avkastningen blev också där- efter. I ett hörn av fähuset är en bur avdelad med spjälkar och ribbor och försedd med pinnar för hönsen att sitta på. Det är höns- huset, hönsens tillflyktsort under natten. Det frekventeras mest vintertid. Under sommartiden sätter sig hönsen var som hels i skjul och andra uthus på redskap och avsatser för att sova den korta natten. Vanligen väljer de samma plats natt efter natt och lämnar högar av spillning efter sig på de redskap de kommit i beröring med. Under vintern däremot håller de till i hönshuset. Där är var- mare, och där kryper de in, då det börjar skymma på kvällen. I dag- ningen hoppa de flaxande ned på flon, fähusgolvet, för att utspi- sas med korn, kokt potatis, brödbitar m.m. som strös ut över flon.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R.

M. 8797:10.

Landskap:

Upptecknat av:

Bondeson.

Härad:

Adress:

Socken:

Berättat av:

Uppteckningsår:

Född år

i

Dessutom drevjade man till dem i en ho kallad hönsavacke. Kli, grovt mjöl och rester av måltiden rördes ihop med vatten till en grötliknande massa i hönsavacken och sattes fram till dem. Under den var-må årstiden fick de ströva omkring ute i det fria och själva skaffa sig föda. Hönsskötseln var helt enbisk för jordbrukaren, som fick ägg till husbehov och något avsalu under sommaren, men under vintern värpte ^{hönsin} ~~de~~ aldrig på grund av mörkret och den usla skötseln. Kunskap i rationell hönsskötsel saknade bönderna fullständigt. Efter ett längre eller kortare uppehåll under ett par månader eller längre började hönsen att värpa igen frampå senvintern. Då fick kammen en högröd färg, och det var ett vanligt och säkert tecken på att hönan snart skulle börja värpa. Skötseln av hönsen var helt anförtrodd åt kvinnorna. Husmodern såg till att hönsen fick, vad de skulle, och hon tog också reda

10

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Edu I:7

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 8797://.

Landskap: Upptecknat av: Bondeson.
Härad: Adress:
Socken: Berättat av:
Uppteckningsår: Född år i

11
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

de ägg som lades i olika balar eller redan. Hon ser också till att de kommer in på kvällen och tar reda på hur många av dem som ska värpa följande dag. Det kallades att treva hönsen. Det gick så till att hönan, då den flugit upp i skymningen, lyftes ned från pinnen och så kunde den, som var kunnig i att treva höns, känna hur ett ägg hade bildats och under följande dag måste läggas. Ofta hände, att hönsen i brist på kalk värpte ägg utan skal, blott omgivna av en tunn hinna. Ett sådant ägg kallades vinnägg, eller vindägg.

Hönshuset rengjordes en gång om året och hönsen vantrivdes bland smuts och ohyra och valde ofta andra sovställen än detta för natten. Fanns garveri i närheten brukades man lämna all hönsgödsel dit för att användas vid beredning av hudar och skinn. Eljest blandades hönshusets innehåll med spillning från lagårn. Ligghöns avskildes från de övriga och ruvade för aveln avsedda ägg. 1 ägg lämnades alltid kvar i balen, för att hönsen skulle fortsätta att värpa där.

Skriv endast på denna sida!

M. 8797:12.
ACC. N:R.

Landskap: Småland. Upptecknat av: B.O. Bondeson.
Härad: S.Möre. Adress: Lesjöfors.
Socken: Gullabo & Torsås. Berättat av: -----
Uppteckningsår: 1942. Född år 1884 i Gullabo.

12
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Svinskötseln var en viktig näringsgren och både bönder och arbetare uppfödde svin till slakt för eget behov och för avsalu. Mindre bemedlade hade bara en (1) gris och de bättre situerade flera, allt efter tillgång på svinfoder. I förra fallet födde man upp griserna för eget hushåll, och i senare fallet, som i allmänhet var förhållandet bland bönderna, dels för eget behov, dels för avsalu.

Svinen hade sin plats i svinstian, som var belägen i närheten av de övriga uthusen och växlade i storlek beroende på antalet svin, som vistades där. I ett hörn av svinstian var ett litet enkelt hus, svinhuset, uppsatt för svinen till skydd mot regn och kyla. Där hade svinen sin bädd, bösjan, uttalat bössjan, som utgjordes av boss från nötkräkens bås. Boss uttalades med långt vokalljud. "Jag tog boss i båset till bössja, uttalas: *ja tjo bas fran baost ta bösa.*
Åt svinen gav man allt avfall från köket såsom diskvatten, slask,

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 8797:13.

Landskap: Småland. Upptecknat av: B.O. Bondeson.
Härad: S. Möre. Adress: Lesjöfors.
Socken: Gullabo & Torsås. Berättat av: -----
Uppteckningsår: 1942. Född år 1884 i Gullabo.

13
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

matrester o.d. Det kallades slobb *slob* och kärlet vari det uppsamlades slobbämbaret *slobämbaret* om det var ett ämbare, slobbabyttan *slobabyttan* om det var en byttal. I slobbentillsatte man även kokt potatis och litet mjöl, och så var svinmaten färdig. Gödsvinen fodrades kraftigare frampå hösten, då skörden inbärgats, så att de ^{blev} slaktfärdiga fram mot jultiden. Då koktes fulla grytor av småpotatis och skämd potatis, som maldes i potatiskvarnen eller mosades sönder i ett kar med en potatisstöt. I många hem fanns vid denna tid kar från husbehovsbränningens dagar kvar. Från mitt eget hem minns jag ett tillsättkar, som användes till nämnda ändamål. Under dess botten stod "år 1791" inristat. Det rymde omkr 1 kbm. Det var inte tillåtet att släppa ut svinen i ängar och gården på grund av den skada de gjorde genom att böka upp gräsmattan. Då ekällon och boknötter var mogna på hösten brukade man släppa ut

Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R.

M. 8797:14

Landskap: Småland. Upptecknat av: B.O. Bondeson.
 Härad: S.Möre. Adress: Lesjöfors.
 Socken: Gullabo & Torsås. Berättat av: -----
 Uppteckningsår: 1942. Född år 1884 i Gullabo.

14

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ut svinen i gården och bokhult, men då måste man ringa dem först. Var det knalt med svinfoder såsom mjöl och potatis, brukade man repa nässlor och koka till svinen. Det kallades nättekål och åts med begärighet av svinen. Under nödår var det vanligt att koka rötter av Missne (*calla palustris*) till svinföda. Det förekom senast under 1800-talets mitt. I slutet av nämnda århundrade var det inte använt som svinfoder. Livsvinen d.v.s. de som inte göddes och slaktades utan fick leva för avelns skull, utfodrades inte så kraftigt. Den största och vackraste sogrisen, hongrisen, fick leva och blev modersugga, och likaså fick den vackraste galtgrisen, hanngrisen, växa till orne, fargalt. Det var blott enstaka bönder som hade orne och därför var det vanligt, att de som ville ha sin soigris, dräktig, fick på ett eller annat sätt föra den till ornen. Det skedde vanligen, om man hade längre väg, genom att ta suggan i

Skriv endast på denna sida!

ACC. NR. M.8797:15.

15

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland. Upptecknat av: B.O. Bondeson.
 Härad: S.Möre. Adress: Lesjöfors.
 Socken: Gullabo & Torsås. Berättat av: -----
 Uppteckningsår: 1942. Född år 1884 i Gullabo.

i en spjälbur och skjutsa den till bestämmelseorten, men man kunde också locka den dit. Då släppte man ut suggan, och så med brödbitar och potatis i en korg lockade henne bit för bit genom att då och då kasta till henne ett stycke ur korgen. Detta sätt var enklast och mycket vanligt, om inte ornen var allt för avlägsen. Det kallades att "locka suggan". Betäckningsavgiften var 2:- kr.

Då galtgrisarna var 8-10 dagar gamla, gällade man dem och strödde aska på såret, som tvättades sedan i vatten. Tarmalöpingar gällade man inte. Om så av misstag skedde, syddes såret igen med linnetråd. Det hände dock att operationen misslyckades, och det gick omsys med grisen. Han dog. En tarmalöping var en gris som led av bräck. Det var endast en och annan person som var kunnig i gällning och till honom må-ste alla icke i konsten kunniga vända sig för att få hjälp, när såmgrisarna skulle kastreras.

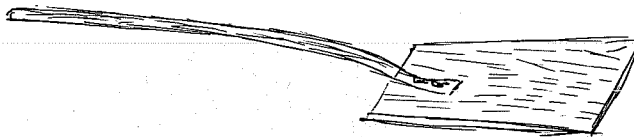
Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M. 8797:16.

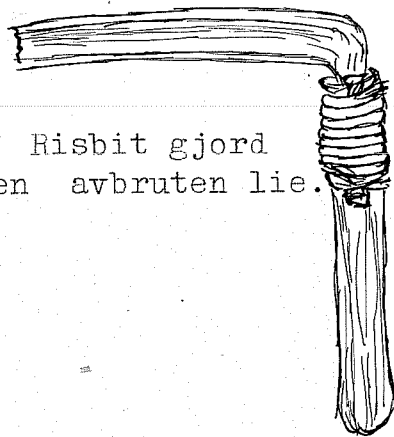
Landskap: Småland. Upptecknat av: B.O. Bondeson.
Härad: S. Möre. Adress: Lesjöfors.
Socken: Torsås & Gullabo. Berättat av: -----
Uppteckningsår: 1942. Född år 1884 i Gullabo.

16
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

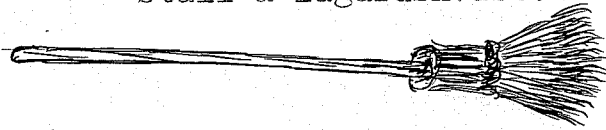
Måkspade för fähus & stall.

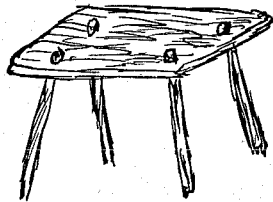
Risbit gjord
av en avbruten lie.

Stall- & lagårdskvast.

Mjölkpall.

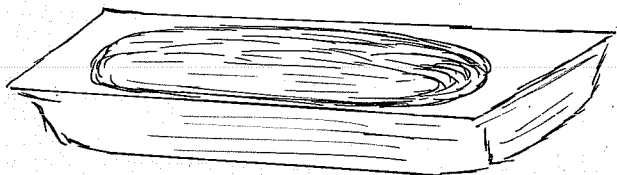
Skriv endast på denna sida!

ACC. N:R. M.8797:17

Landskap: Småland. Upptecknat av: B.O. Bondeson.
Härad: S.Möre. Adress: Lesjöfors.
Socken: Torsås & Gullabo. Berättat av: -----
Uppteckningsår: 1942. Född år 1884 i Gullabo.

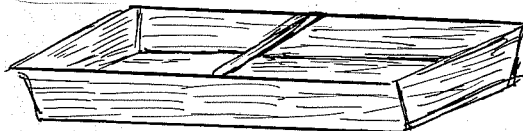
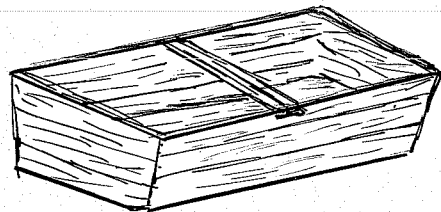
17
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Tråg att drevja i till hönsen.

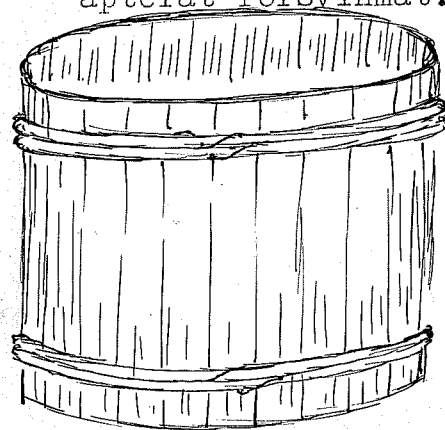
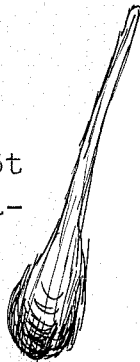
Svinho eller svinavacke.

Blandbalja för nöten

Ett gammalt tillsättkar
apterat försvinmat.

Potatisstöt
att krossa svinpota-
tis med.

Skriv endast på denna sida!

M. 8797.

Bernstr.

Till

Lunds Universitets Folkminnesarkiv,

LUND.

Härmed översänder jag 17 blad text och teckningar rörande u
fodring av djur under gångna tider. Såsom det här i korthet
skildras, har det antagligen försiggått sedan århundraden ti
baka fram till slutet av förra århundradet, som betecknar d
modärnare tidens början, särskilt vad det angår den trakt va
från det nedskrivits.

Lesjöfors den 30 nov. 1942.

Högaktningfullt

B. Bernström

Bil. Personuppgifter.